
XS140

Základy psychologie

JARNÍ SEMESTR 2021

Kojenec

Trvá význam kojení, krmení,
bezprostředního uspokojování
potřeb (Freud – orální fáze)

Vyhasínání reflexů a nástup pohybů a aktivit
řízených vůlí (až ke vzpřímené chůzi)

Pokračování kognitivního vývoje: rozvoj praktické
inteligence

Pokračování sociálního vývoje; Erikson – základní
důvěra; mezníky ve vývoji citové vazby s pečující
osobou, chápání vztahů, identity

Počátky rozvoje řeči (někdy až k prvním větám)

Motorický vývoj se zdá být stěžejní i pro rozvoj
psychických funkcí (rozvoj smyslového vnímání
spolu s vertikalizací, experimentace s pohybem...)

Tělesný vývoj a motorika 1

Dentice (první zoubek obvykle cca 5.-7. měsíc, na konci okolo 8 zubů)

Přechod k samostatnému udržení homeostázy (např. trávení bez „odbrkávání“, bez bolestivé plynatosti), někdy počátky sebeobsluhy

Zrání nervové soustavy; v návaznosti pravidelnější biorytmy, prodlužující se periody bdělosti, výraznější podíl učení

Prudký rozvoj hrubé i jemné motoriky:

- 3 měsíce: v leže naznak symetrické poloha, příprava na aktivní úchop
- při držení v sedu hlava většinou vzpřímená
- při položení na břicho začíná „pást koně“;
- 4. měsíc – opora o dlaně, úchop

Tělesný vývoj a motorika 2

- 5. měsíc – výraznější snahy o samostatný pohyb, otáčení
- 6 měsíců – přitahuje se do sedu (nespěchat!), sed v „žabí pozici“; manipulace s předměty (bouchání hračkou)
- 7. měsíc – obvykle sed, s oporou i stabilní postoj; koordinace sahání a naslouchání
- 9. měsíc – velký vývojový milník: pevný sed, aktivní lokomoce – lezení (počátky 7.-8.), přitahování do stoje;
- 10. měsíc – schopnost aktivně pouštět věci; na konci období vzpřímený stoj, „vertikalizace“, často chůze

Vertikalizace

Kognitivní a emoční vývoj

Kognitivní vývoj

- zaměřená pozornost („fixace objektu“), stabilita objektu (ve smyslu předmětu)
- rozvoj paměťových systémů
- učení – počátky učení nápodobou, „pokus-omyl“ (aktivní reprodukce náhodného výsledku – „kruhová reakce“)
- první „hra“ („není – kuk“; házení předmětů a vracení; převážně však explorace)

Emoční vývoj

- silně spojen s kognitivním
- diferenciací emocí, rozvoj výrazové stránky emocí
- rozvoj vědomí vlastních potřeb, komunikace o nich

Sociální vývoj, komunikace

Stabilita pečující osoby, potřeba stability prostředí („osmiměsíční úzkost“ – „strach z cizince“, vazba na matku, separační úzkost)

Potřeba přiměřené stimulace pro rozvoj ve všech oblastech

Aktivní vyhledávání a udržování kontaktu

Rozvoj řeči pasivní i aktivní

2. měsíc – vokalizace, „broukání“;

6. měsíc – „žvatláni“ – slabiky, vyjadřování požadavků a nespokojenosti jinak než pláčem

12 měsíc – obvykle několik slov aktivně, dobré pasivní porozumění;

Batole

Věk 12 měsíců ve skutečnosti nepředstavuje velký mezník, výraznější jsou změny kolem 9. měsíce věku

Věcným mezníkem je samostatná vzpřímená chůze a řeč (jako charakteristiky lidského druhu)

V různých kulturách i sociální přelom – odstavení, „toaletní nácvik“

Schopnosti a dovednosti:

- manipulace s předměty (horizontální a vertikální umístování kostek; správný tvar do správného otvoru...)
- přechod od experimentace ke hře: od souběžné/paralelní k asociativní společné (30 měs.) a později dále ke kooperativní, počátky kresby
- aktivní udržování tělesné čistoty (2. rok)
- základy sebeobsluhy: některé prvky oblékání a svlékání (natáhnutí botiček, rozepínání/zapínání knoflíků...), při jídle nepřevrací lžíci, pije z hrnečku, umývání rukou...

Tělesný vývoj, motorika

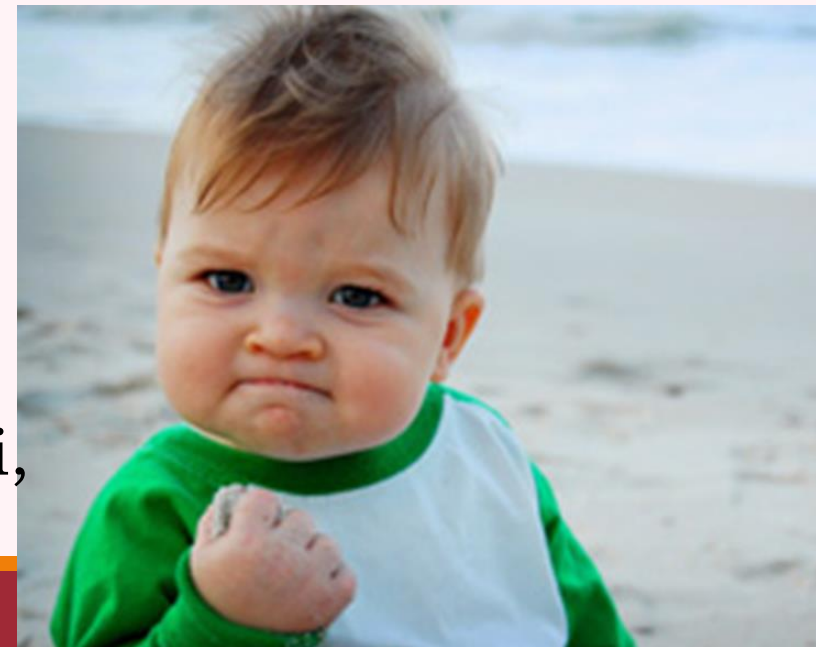
Mezi 1. a 3. rokem se tělesný vývoj zpomaluje, postupně mizí „miminkovská baculatost“

Rozvoj senzomotorické koordinace (např. umí kopnout do míče), hrubé motoriky (pohyb), jemné motoriky (např. schopnost uchopit a umístit předmět)

Ve dvou a půl letech umí např.:

- chodit po špičkách
- chvíli stát na jedné noze
- do schodů střídat nohy

Dozrívání nervové soustavy (lepší koordinace, nástup symbolického myšlení, rozvoj řeči, paměti, vlastní regulace emocí)

Kognitivní vývoj

Myšlení je vázáno na konkrétní vjemy a bezprostřední zkušenost

- začíná rozlišovat tvary a barvy – základ pozdější schopnosti pojmového zobecňování
- malá představa o čase – (včera půjdeme ...)
- paměť spíše bezděčná, spojená s emocemi; rozvoj deklarativní paměti
- důležitou součástí učení je nápodoba – schopnost i odložené nápodoby
- značně ovlivněn i schopností lokomoce a manipulace
- dominuje poznávání
- díky hře poznává vlastnosti předmětů a souvislosti mezi nimi
- k prohlížení věcí mimo svůj dosah si umí pomoci nástrojem (přitáhnout si hračku tyčkou...)

Socializace

Stále vazba na matku, silná separační úzkost

Socializace především v rámci rodiny – fáze rodiny, získávání vědomí rodinné identity

Nároky na pozornost, „své místo“ v rodině – např. žárlivost vůči dalšímu sourozenci

Postupně rozšiřování zkušenosti i s lidmi mimo úzký kruh rodiny – širší příbuzenstvo, starší děti, známí ... vztah k cizím lidem se v průběhu tohoto období mění – dítě se přestává bát (typicky se ale stydí)

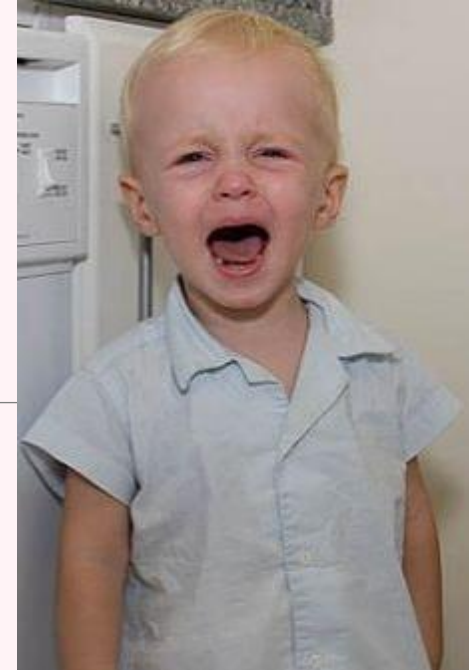
Vrstevníci zdrojem alternativní zkušenosti; hra s vrstevníkem (převážně) tzv. paralelní, intenzivnější navazování vztahů s druhými dětmi cca od 2 let

Socializace ve smyslu výchovy
v tomto období už kulturně
kotvená (např. S. Freud:
toaletní nácvik)

„Období vzdoru“

(několik měsíců mezi 2,5 – 3,5 roku)

Velmi omezená schopnost kooperace

- aktivní odpor, vlastní nároky („ne“, „já sám“...)
- nechuť dělit se (o hračky apod.)
- při „vhodné“ kombinaci s temperamentem je obvyklé fyzické napadání ostatních dětí, rodičů

*Nic z výše jmenovaného **není** v batolecím věku známkou patologie nebo nevychovanosti, ale nemělo by být ani záminkou pro nevychovávání.*

- emočně nabitě konflikty přispívají k dětskému pochopení sebe, lidí a sociálního světa
- „testování stability“ rodičů slouží i k prověření jejich důvěryhodnosti – rodič rozčilený, trestající apod. stabilní není

Teorie vývoje citové vazby

(J. Bowlby a M. Ainsworthová)

Rozvoj vztahu mezi matkou a dítětem (**attachement**)
přilnutí, „přimknutí“ – jde o proces získávání ochrany
a emoční podpory; důležitá dostupnost a citlivost
primární (pečující, vztahové) osoby – matky.

Teorie raného přilnutí (vazby) jako teoretická syntéza
dalších směrů

Psychoanalýza

- je akceptována důležitost raných zkušeností
- reviduje se naopak předpoklad o prvořadosti sexuálního pudu

Etologie a evoluční věda

- je akceptována koncepce vrozeného repertoáru chování
- metoda přímého pozorování interakce dítě - matka
- zdůrazňuje se evoluční význam adaptivního chování tohoto typu

Psychologie (experimentální směr, teorie učení)

- do výzkumu raných zkušeností se začleňují experimentální studie

Vznik a aspekty vazby

Fáze

- 1) před vznikem vazby (*asocial stage*, nekritická sociabilita; asi do 3 měsíců)
- 2) zárodky citové vazby – vazba nerozlišená, ve fázi utváření (asi do 6.- 8.měsíce)
- 3) období vyhraněné citové vazby (plně kolem 4. roku)
- 4) záměrný vztah a partnerství

Aspekty vazby

- vliv předpokladů pro tvorbu vazby na straně dítěte i na straně vztahové figury (matky, otce)
- k různým pečujícím osobám (k otci, k matce) může mít dítě různý typ vazby, přičemž pro zdravý vývoj je důležité, aby nejméně jedna z těchto vazeb byla bezpečná
- schopnost rodiče reagovat na vazbové chování dítěte a typ jeho reakcí jsou odvozovány zejména z vlastní dětské zkušenosti rodiče, takže typ vazby se se zvýšenou pravděpodobností přenáší na další generace

1. fáze: „před vznikem citové vazby“

Od narození zhruba do 3 měsíců věku dítěte.

Dítě reaguje tak, aby co nejvíce zvýšilo pravděpodobnost pokračování kontaktu s dospělými lidmi

- pro vytváření zárodků citové vazby je velmi důležitý tělesný kontakt s matkou při kojení a laskání matky s dítětem.
- iniciátorem udržování blízkosti bývá v tomto období většinou pečující osoba, dítě se však pomocí uvedených projevů chování snaží o co největší možnou přítomnost matky (pečující osoby).

Jde o projev predispozice k sociálnímu kontaktu, což se mimo jiné projevuje i tím, že dítě preferuje lidské tváře a hlasy

- dítě je také vybaveno speciálními atributy, které poutají zvýšenou pozornost dospělých (například velké oči apod.).
- v chování dítěte a dospělého pečovatele existuje značná komplementarita.
- nejdůležitějšími konkrétními projevy chování jsou natahování ručiček, stiskání, držení, úsměv a pláč.

2. fáze „zárodky citové vazby“

- hlavním cílem tohoto období je odlišení primární pečující osoby od ostatních dospělých osob – především proto, aby dítě mohlo cíleně zaměřovat své vazbové chování
- dítě se proto stále častěji snaží aktivně iniciovat kontakt se svými pečovateli

3. fáze „období vyhraněné citové vazby“

Významně ovlivněna mnoha změnami, které se u dítěte začínají projevovat v období kolem 7. měsíce věku – především změnami v oblasti motoriky, kognice a komunikace.

- vývoj motoriky v této etapě dítěti dovoluje aktivní pohyb (lezení), pomocí nějž se snaží o udržování blízkosti s pečující osobou.
- dítě tak může matku následovat, přibližovat se k ní či se od ní vzdalovat nebo se na ni věšet.
- výrazným rysem je v tomto období tzv. *strach z cizince*, který se začíná objevovat hned z počátku a projevuje se především silnými protesty dítěte proti separaci od matky.

4. fáze „záměrný vztah a partnerství“

Vznik okolo čtvrtého roku, nezbytnou podmínkou je vytvoření základů identity u dítěte

Pokud předchozí vývoj citové vazby probíhal bez vážných komplikací, vztah matky a dítěte se proměňuje

- dítě se postupně zbavuje naprosté závislosti na matce a stává se z něj autonomní jedinec;
- tato počínající nezávislost bývá (při bezproblémovém vývoji) dokončena v dospělém věku;
- dítě v této fázi vývoje je schopno se natolik oprostit od matčiny přítomnosti, že může objevovat nové věci v okolním světě (v našem kulturním prostředí – nástup do MŠ).

Dalším významným mezníkem v tomto období je postupný vývoj empatie – dítě dokáže chápat i potřeby druhých lidí a zjišťuje, že matka má i jiné potřeby, než pečovat.

Test neznámé situace – SST

video viz Interaktivní osnova

Pozorování dítěte (do 2 let) při separační situaci. Trvá asi 90 minut, má 8 sekvencí:

1. matka a dítě vchází do neznámé místnosti
2. matka si sedá a dítě má možnost volně se pohybovat
3. přichází neznámý člověk
4. matka jde pryč, opouští dítě s neznámým člověkem
5. matka se vrací zpět, cizí člověk odchází
6. matka odchází, nechává dítě samotné v místnosti
7. cizí člověk se vrací
8. cizí člověk jde pryč a matka se vrací

Sledování:

- stupně blízkosti, kterou děti vyhledávají u svých matek před a po separaci
- stupně blízkosti, kterou děti vyhledávají u cizí osoby, jsou-li na chvíli opuštěny matkou
- protestu při separaci od matky

Chování v SST (typ vazby)

A (vyhýbavá)

- děti se příliš nepřibližují k matce a nepreferují ji před cizí osobou, mohou ale protestovat, když matka odchází.

B (jistá – bezpečný attachemant)

- děti se drží v blízkosti matky, jsou si jisté a hrají si, když je přítomna. Bývají rozrušeny, když matka odejde, ale po jejím návratu se rychle zklidňují a pokračují ve hře.

C (úzkostně odmítavá/ambivalentní)

- děti se drží v blízkosti matky, ale mohou iniciativu z její strany odmítat, protestují při jejím odchodu, po návratu vykazují známky aktivní či pasivní hostility vůči matce.

Jistá citová vazba

předpoklady vzniku

- potěšení a radost z blízkého kontaktu s dítětem;
- dostupnost;
- srozumitelné vyjadřování emocí („čitelnost“ pečující osoby);
- citlivost na sociální podněty od dítěte;
- pohotové a adekvátní povzbuzování dítěte do objevování nového – explorace.

Vyhýbavá citová vazba

předpoklady vzniku

Dvě základní možné podoby chování primární osoby

1)

- trvalé odmítání pokusů dítěte o útěchu či jejich odklánění stranou (zvláště pak o útěchu formou tělesného kontaktu);
- nedostatečná vnímavost k projevům dítěte;
- projevování negativních pocitů směrem k dítěti.

Tyto pečující osoby je možno popsat jako rigidní a sobecké, které s vysokou pravděpodobností své děti nepřijímají.

2)

- velmi „horlivá“ pečující osoba („hyperprotektivní“);
- nepřiměřená míra stimulace, se kterou si dítě neví rady a nestojí o ni.

Adaptivní odpovědi dítěte na takové projevy chování může být naučené vyhýbání se těmto osobám.

Ambivalentní citová vazba

předpoklady vzniku

- nestálost péče
- značně proměnlivá citlivost k potřebám dítěte, oscilující mezi nadšením na jedné straně a lhostejností na straně druhé
- chování, které rodič projevuje směrem k dítěti přitom není odpovědí na podněty dítěte, ale pramení spíše z aktuálního naladění rodiče.

S touto proměnlivostí péče se dítě snaží vypořádat zoufalou snahou o získání pozornosti – ať už skrze pláč nebo snahou o tělesný kontakt s rodičem. Je-li jeho snaha o získání pozornosti neúspěšná, je zarmoucené a rozčílené.

Zvládání stresu u jednotlivých skupin

Vyhýbavá citová vazba

- předpokládají, že pečující osoba je nedostupná, neposkytuje jim útěchu nebo je zahlcuje, vyhýbají se jí

Jistá

- předpokládají u pečující osoby útěchu a s důvěrou ji vyhledávají

Ambivalentní

- naučily se, že jejich pečující osoba je občas nedostupná, vyhledávají ji, ovšem s nedůvěrou

Dezorganizovaná vazba

- Tyto děti nemají žádný stabilní způsob, jak zvládat stresovou situaci (oproti typům předchozím);
- dítě nemůže vyvinout jakoukoli fungující zvládací strategii – z toho důvodu reaguje dezorganizovaně;
- typická je pouze nehybnost, „zamrznutí“, obavy z pečovatele, protichůdné reakce, nekonzistence v chování nebo naopak stereotypie gest a pohybů;
- dítě je někdy stresováno samotným pečovatelem (nastává paradox, místo aby pečující osoba byla zdrojem bezpečí, stává se zdrojem stresu);
- do této kategorie často spadají děti s různým druhem postižení, týrané, zneužívané... (viz též psychická deprivace v dětství, trauma).

Obvyklé podmínky vedoucí k deprivaci

(dle Z. Matějčka)

- extrémní sociální izolace
- ústavní výchova, hospitalismus
 - ad R. Spitz: anaklitická deprese; fáze protestu, zoufalství, odpoutání;
 - absence stabilní pečující osoby
- deprivace v rodině
 - vnější podmínky - týkají se situace rodiny: ztráta rodiče, závislosti, promiskuita, špatná sociální situace (např. uprchlictví), „přezaměstnanost“ rodičů...
 - vnitřní podmínky - osobnost rodičů: citová nezralost, povahová nevyspělost, závažná psychopatologie, vlastní následky deprivace...
- děti se zvýšenou vnímavostí vůči deprivacním vlivům: s psychickými poruchami, speciálními potřebami (motorické, smyslové poruchy)

Nejnápadnější projevy psychické deprivace 1

U dětí raného věku (do 3 let): celkové opožďování psychomotorického vývoje; též nediferencovanost citů, špatná nálada, „nedětský“ výraz, výrazně ochuzený řečový projev (ze všech funkcí komunikace se omezuje často jen na obranu)

Předškolní věk: povrchnost citových vztahů, současně velká potřeba „k někomu patřit“; může přetrvávat opožďování vývoje řeči (často až do 5 let), i potom řeč neodpovídá mladšímu dítěti – postrádá zvědavost, hravost...; často nezralost pro školu

Školní věk: často špatné školní výsledky, které neodpovídají školnímu nadání; nápadnosti a výkyvy v chování, v sociálních vztazích, mohou se rozvíjet neurotické potíže, citová otupělost, nedůvěra k lidem, agresivita

Nejnápadnější projevy psychické deprivace 2

Dospívání: problémy se mohou projevovat v kolektivu – nespokojenost s rolí, neadekvátní sebehodnocení („zraněný narcismus“), posunutá hierarchie hodnot, vyšší možnost rizikového chování, vzniku závislostí...

Důsledky v dospělosti: problémy v partnerských vztazích, nejistota při výchově vlastních dětí, poruchy osobnosti, deprivací činitelé často faktorem v pozadí trestné činnosti

Velmi doporučuji (poměrně starý) dokumentární film, na kterém se podílel Z. Matějček: Děti bez lásky!

viz Interaktivní osnova